

ISBN 978-86-82873-15-0

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА I

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:005.71(497.1),,1947/2007“
811.163.41(082)

ШЕЗДЕСЕТ година Института за српски језик САНУ : зборник радова I / уредник Срето Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007 (Београд : Чигоја штампа). 494 стр. ; — 24 cm

Тираж 500. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-86-82873-15-0

1. Танасић, Срето [уредник]

а) Институт за српски језик САНУ (Београд) — 1947–2007

б) Српски језик — Зборници

COBISS.SR-ID 145323020

Рецензенти:

академик Милка Ивић, др Гордана Јовановић, редовни професор,
др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник,
др Срето Танасић, научни саветник

Секретари редакције:

мр Владан Јовановић
Марина Спасојевић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке Републике Србије.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Буре Јакшића 9

Коректура:

Владан Јовановић и Марина Спасојевић

Припрема за штампу:

Давор Палчић (palcic@eunet.yu)

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Тираж

500

САДРЖАЈ

Предговор	7
-----------------	---

I

Драго Ћупић — Срето Танасић: <i>Шездесет година Института за српски језик САНУ</i>	11–18
Ирена Грицкат-Радуловић: <i>Наука о језику у делатности Академије</i>	19–106
Милка Ивић: <i>Александар Белић (2. VIII 1876 — 26. II 1960)</i>	107–109
Милка Ивић: <i>Актуелности Белићевих погледа на именицу</i>	111–123
Драго Ћупић: <i>Михаило Сивановић (Свијена Пийерска, 1903 — Београд, 1991)</i>	125–130
Стана Ристић: <i>Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ</i>	131–149
Марта Бјелетић: <i>Пројекат „Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика“</i>	151–170
Гордана Јовановић — Виктор Савић: <i>Пројекат „Обрада старих српских писаних синонима и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српскословенског јеванђељског речника“</i>	171–177
Слободан Реметић: <i>Шездесет година дијалектологије у Институту за српски језик</i>	179–193
Предраг Пипер: <i>Савремени српски књижевни језик у истраживањима и издањима Института за српски језик САНУ</i>	195–204

II

Милка Ивић: <i>О специфичном лексичко-морфолошком ентитету пут</i> ..	207–214
Миланка Бабић: <i>Грамаичко-прагматичке везе презентативних партикула ево, ето, ено у екскламативним конструкцијама</i>	215–228
Милета Букумирић: <i>Изучавање српског језика на Филозофском факултету у Приштини</i>	229–242
Даринка Гортан-Премк: <i>Српска лексикографија данас. Три предлога</i> ..	243–247
Јасмина Грковић-Мејдор: <i>Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци</i>	249–266
Милорад Дешић: <i>Српски језик као страни у теорији и пракси</i>	267–271
Милан Драгичевић: <i>Прекодрински мост (поводом 60 година постојања Института за српски језик САНУ)</i>	273–278

Радмила Жугић: <i>Генитивне предлошко-падежне синтагме узрочног значења с предлогом од у говору јабланичког краја (паралеле с призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима)</i>	279–291
Гордана Јовановић: <i>Бура Даничић, Рјечник из књижевних старина српских — дело непролозне лексикографске вредности</i>	293–297
Милош Ковачевић: <i>Међуоднос фуџура I и фуџура II имперфективних глагола</i>	299–311
Ана Кречмер: <i>Славеносрпска писменост и њено значење за историјску србистику</i>	313–320
Władysław Lubaś: <i>Мój naukowy Belgrad</i>	321–329
Јордана Марковић: <i>Српска дијалектологија после</i>	331–338
Герхард Невекловски: <i>Српски језик у Аустрији</i>	339–348
Милош Окука: <i>Србистика у Баварској</i>	349–365
Бранислав Остојић: <i>Досадашњи резултати, стање и будући задаци науке о српском језику у Црној Гори</i>	367–373
Звездана Павловић: <i>Поглед на оронимију Србије</i>	375–380
Јованка Радић: <i>Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику</i>	381–400
Милорад Радовановић: <i>Ојолски пројекат</i>	401–416
Милица Радовић-Тешић: <i>Славови М. Пешикана о језику у Црној Гори</i>	417–425
Андрей Н. Соболев: <i>Календарная лексика балканских славян</i>	427–443
Димитрије Стефановић: <i>Нешто о лингвистичкој србистици на Универзитету у Будимпешти у прошлости и данас</i>	445–461
Рада Стијовић: <i>Семантичко-орфографске дистинкције неких сложеничких образовања</i>	463–470
Светлана Михаиловна Толстая: <i>Языковой образ пустого</i>	471–480
Пол-Луј Тома: <i>Србистика у Француској</i>	481–494

ISBN 978-86-82873-15-0, p. (125–130)

УДК 811.163.41:929

2007.

ДРАГО ЂУПИЋ
(Београд)

МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
(СТИЈЕНА ПИПЕРСКА, 1903 — БЕОГРАД, 1991)

После смрти Александра Белића САНУ је за директора Института именовала (тада) дописног члана САНУ Михаила Стевановића, професора Филозофског (касније Филолошког) факултета у Београду, истакнутог српског лингвисту.

Михаило Стевановић је рођен 3. априла 1903. г. у Стијени Пиперској, код Подгорице (или Брду Стијенском, како се именује један дио Стијене Пиперске), у породици Сава Стевановића и мајке Стоје, унуке Тома Петрова, стрица Марка Миљанова, из Куча. Отац Саво, из Првог балканског рата, са ратишта, поручује супрузи да Михаила не шаље на даље школовање послје основне школе, јер ће бити потребан код куће, да помогне сиротињској породици.

У гимназију Михаило је пошао 1919. г., послје рата. Од марта 1919. до љета исте године учио је I и II разред, а идуће школске године завршио је III и IV разред, послје чега није више било скраћених курсева, већ се морало ићи редовно, разред по разред. Послје штрајка ђака Подгоричке гимназије шк. 1920/21, међу осталима из школе је био искључен и Михаило, који је тада био у VI разреду. Тај разред је завршио у Никшићу, да би VII разред уписао поново у Подгорици наредне школске године. Осми разред је завршио у Пећи, гдје га је повео брат Ника, који је био учитељ у Новом Селу код Пећи (1922. г. у Пећи је први пут отворен VIII разред гимназије).

Године 1922. Стевановић се уписао на Филозофски факултет у Београду, на групу математике. Неко вријеме је слушао предавања Мике Аласа, а по наговору А. Белића преписао се на српски језик и књижевност, али је цијелу годину наставио да слуша предавања и из математике. На одсјеку за језик скоро све стручне предмете предавао је А. Белић. Старославенски језик је предавао проф. Стјепан Куљбакин, а књижевност Павле Поповић. Поповић није предавања држао

редовно, али када их је држао, слушаоница је увијек била пуна. Као професор, сушта супротност Павлу Поповићу био је његов брат Богдан, који је предавао упоредну, тј. свјетску књижевност. На групи за српски језик француски је предавао проф. Миодраг Ибровац, историју Станоје Станојевић и Владимир Ђоровић, а филозофију проф. Бранислав Петронијевић.

Стевановића су нарочито интересовала предавања из језика која је држао проф. Белић. Већу пажњу Белић је поклањао систему глаголских времена у српском језику, па је једна група студената, међу којима М. Стевановић, Р. Алексић, Д. Вушовић и још неки, тражила од Белића да о глаголима одржи посебан курс, што је овај и учинио. То питање је Стевановића тада посебно заинтересовало, и пратило га је цијелог његовог истраживачког рада, и систем глаголских времена у српском језику, у упоређењу са руским и другим словенским језицима, али и у другим индоевропским, проучавао је практично цијелог живота и дао озбиљан допринос проучавању тог, у србистици и уопште у славистици, изузетно интересантног питања.

Свим добрим студентима српскога језика Белић је успијевао да обезбједи државне стипендије, а међу њима је био и Михаило, без чега би тешко могао наставити студије, иако га је помагао и брат.

На језичкој групи Филозофског факултета Стевановић је дипломирао јуна 1927. г., и исте године је добио стипендију за усавршавање на Јагелонском универзитету у Кракову. Ту се, међутим, задржао свега три мјесеца, јер се разболио. Али, у току та три мјесеца слушао је предавања познатих пољских слависта — Казимира Њича (славистика), Јана Розвадовског (упоредна граматика словенског језика) и Јана Лоша (полонистика). По повратку из Пољске тражио је у Министарству просвете да га пошаљу на Цетиње или у Скопље, али је добио Приштину, гдје је, 11. марта 1928. г., почео да ради у тамошњој гимназији. Новембра исте године из Приштине је прешао у Скопље, одатле, 1931, у Битољ, гдје је остао свега једну годину. У Скопљу је неко вријеме радио у библиотеци Факултета (који је био у саставу БУ), гдје је почео да припрема рад за професорски испит. Из Битоља је, дакле, прешао на Филозофски факултет у Скопљу, а одатле је премјештен у Пећку гимназију, и ту је остао двије школске године. У децембру 1953. г. обавјештава га Белићев асистент Радомир Алексић да Белић захтијева да дође у Београд да се договоре око докторске дисертације. Како је 1931. г. био предао рад за професорски испит о источно-црногорским говорима, Белић га је размотрио и од Стевановића захтијевао да га прошири како би га могао бранити као докторску дисертацију. То је Стевановић и учинио и већ у марту 1934. г. тезу је бранио

код А. Белића, С. Куљбакина и Х. Барића. Рад је касније објављен као пета свеска *Библиотеке Јужнословенског филолога* (1935).

Крајем 1934. г. Стевановић је из Пећи премјештен у Скопље, и тада је коначно почела његова универзитетска каријера, која се није прекидала, осим у ратним годинама (1941–1945), до пензионисања 1974. г. Године 1936. постављен је за хонорарног предавача на Филозофском факултету у Скопљу, а за доцента је изабран 1938, али због тога што је гласао за опозицију, доцентура му је потврђена тек 1939. г.

У Скопљу је Михаило почео да предаје старословенски језик, али тај предмет убрзо је преузео Миливој Павловић, а Стевановић је узео историју језика и синтаксу, које је предавао до 1941. г. када је напустио Скопље.

Јуна 1945. г. постављен је за доцента на Филозофском факултету у Београду. Настава је почела касно у јесен 1945/46. г. На језичкој групи поред њега предавали су А. Белић, Х. Барић, Р. Бошковић, Р. Алексић, Ј. Вуковић и Б. Милетић — све имена која су у послеријатном периоду постала позната нашој научној јавности.

Све што се у послеријатном периоду дешавало на Одсеку за јужнословенске језике Филозофског факултета везало се за А. Белића, који је био и шеф тог одсека, и предсједник САНУ, и касније, од јуна 1947. г. — директор Института за српски језик САНУ (који је, у ствари, он и основао), уредник *Јужнословенског филолога*, и *Српског дијалектолошког зборника* и *Нашег језика*, и *Библиотеке Јужнословенског филолога*, а око себе, и на Факултету и у Академији, окупљао је најбољи кадар који је у то вријеме могао наћи у Србији. Тако је од самог почетка рада послерије рата Катедра за српски језик Филозофског факултета била обезбијеђена солидним научним и наставним кадром, да би касније помогла и формирање одговарајућих катедара на факултетима у Сарајеву и у Новом Саду (у Сарајеву су, нпр., отишли Ј. Вуковић и Х. Барић, а у Нови Сад М. Павловић и брачни пар Ивић — Милка и Павле, гдје су формирали у свијету познату новосадску лингвистичку школу).

Када је Летопис Матице српске 1954. г. покренуо тзв. анкету о правопису језика Срба и Хрвата, Стевановић се укључио, и на тим пословима радио све до доношења Правописа српскохрватског/хрватско-српског језика, радећи са Људевитом Јонкеом из Загреба правописна правила, која су се објелоданила у заједничком правопису двију матица — српске и хрватске. Тада је договорен и заједнички назив језика — српскохрватски односно хрватско-српски. По завршетку анкете организован је у Матици српској састанак на којему се требало договорити о изради заједничког правописа и другим пословима око уређи-

вања језика. На састанку су присуствовали, из Загреба: Мирко Божић, Мате Храсте, Људевит Јонке, Јосип Хам, Зденко Шкроб, Марин Франичевић и Јуре Каштелан, а из Београда: Иво Андрић, Александар Белић, Радован Лалић, Ђуза Радовић, Милош Московљевић и Михаило Стевановић. Из Сарајева су присуствовали Јован Вуковић и Марко Марковић (књижевник). Књижевнике су представљали: И. Андрић, М. Божић и М. Марковић. Матицу српску су представљали: Живан Милисавац, Живојин Бошков, Милош Хаџић, Светислав Марић, Бошко Петровић и Вељко Петровић.

Заједнички закључци са тог састанка су упућени академијама науке са подручја заједничког језика, универзитетима, стручним друштвима и др., али не и министарствима. Академије наука и двије матице су именовале чланове правописне комисије (правила и правописни регистар ријечи). У свим тим пословима проф. Стевановић је био активни судионик (правописни речник су радили М. Храсте, Ј. Вуковић и Р. Алексић), и до своје смрти је проучавао тај заједнички језик, сматрајући га једним и јединственим, са два израза — источним („београдским“) и западним („загребачким“). Стевановић је касније учествовао и у изради заједничког речника књижевног језика двију матица, до трећег тома, послје чега је Матица хрватска одустала од заједничког посла, а завршила га Матица српска (шест томова). На овом речнику Стевановић је радио са својом екипом из Института за српски језик САНУ.

Стевановића су ангажовали и око Устава СФРЈ 1974. г., који је требало (са Ж. Станојчићем) језички да редигује. Ускоро је видио да се ради о уставу који ће условити разбијање заједничке државе, а групи за језичку редактуру није било дозвољено да се мијеша у „меритум ствари“, па је одустао од тог ангажмана (истина, на Брионима, гдје се ишло ка коначним формулацијама, разболио се и рад је напустио).

* * *

Посебан период у раду проф. Стевановића чини његово ангажовање у Институту за српски језик САНУ (који је основан 1947). Задатак Института на почетку је био да се настави рад на изради великог Речника САНУ, који је започет још 1888, академском беседом Стојана Новаковића у Српској краљевској академији „Српска краљевска академија и неговање језика српског“, односно 1893, када је у Академији основан Лексикографски одсек, са задатком да ради на речнику.

Одмах по формирању Института за рад на Речнику је ангажован и Стевановић, поред А. Белића, М. Вујаклије, М. Павловића, М. Московљевића, Р. Бошковића, Р. Алексића и још једног броја стручњака.

Послије Белићеве смрти Стевановић је преузео и Институт и уређивање његових публикација, али се особито ангажовао у изради и редактурама Речника САНУ. За вријеме Белића објављен је I том (1959), па је требало припремати нове томе. На томе је Стевановић прилежно и зналачки радио, радећи истовремено и на Факултету и објављујући радове у институтским публикацијама (посебно у *Јужнословенском филологу* и *Нашем језику*).

У Институту и на Факултету Стевановић је званично остао до пензионисања 1974. г., али са Институтом је и даље сарађивао. Посебно се ангажовао око Речника САНУ и Одбора САНУ за Речник САНУ, којему је био председник.

Као истакнути професор и лингвиста Стевановић је 1958. г. изабран за дописног члана САНУ, а 1963. за редовног. Поред обимног рада на системским питањима српскога језика, посебно се ангажовао у лексикографском раду у Институту. Уз рад на Речнику МС и МХ и Речнику САНУ, са групом сарадника из Института урадио је двотомни Речник Његошевог језика (објављен 1983).

Тространа Стевановићева дјелатност — на Факултету, у Академији и у Институту — одузимала му је много времена, али је увијек налазио времена за нова и интересантна лингвистичка истраживања. О томе свједочи богата библиографија његових радова (коју је урадила проф. др Драгана Мршевић-Радовић, уп. *Јужнословенски филолог* XLVIII, 1991). Није овдје прилика да се детаљније говори о његовим научним радовима, али ћемо дати један макар општи осврт не њега као лингвисту.

Стевановићев научни рад почиње тридесетих година XX вијека, када је био средњошколски професор. Из тог периода посебно су значајне два његова реда: *Источноцрногорски дијалекати* (1935) и *Систем акценџуације у њијерском говору* (1940), гдје је обрадио говоре Подгорице, Куча, Братоножића, Пипера и Васојевића, што представља другу дијалектолошку монографију о говорима Црне Горе (послије оне Вушовићеве о источнохерцеговачком дијалекту, 1927). Заправо, обрадио је скоро све црногорске говоре старијег штокавског типа (мимо оних у тзв., Старој Црној Гори), које карактеришу двоакценатски и скраћени пађежни систем. Питањима дијалектологије касније је посветио студију о ђаковичком говору (1950) и о штокавског дијалекту за Енциклопедију Југославије. Као и већина српских лингвиста средине XX вијека, и Стевановић је научни рад почео у дијалектологији и њој је дао озбиљан допринос, док се касније у највећој мјери одређивао за савремени српски језик, посебно за његову синтаксу.

Највеће домете проф. Стевановић је постигао у проучавању савременог српског језика, особито његове синтаксе и глаголског система. Уз мноштво студија (књига, расправа и чланака) о савременом српском језику незаобилазно је да се помене његово обимно дјело у два тома *Савремени српскохрватски језик — граматички систем и књижевна норма* (I — Увод, фонетика и морфологија, Научна књига Београд, 1964; II — Синтакса, Научна књига Београд, 1968), дјело које је до данас доживјело више издања. То је разрађен српски граматички систем, истина — понајвише дескриптивно, дијелом и нормативно, па се данас неријетко каже да немамо нормативне граматике (иако се не може негирати ни нормативност овог Стевановићевог дјела). Рађено је на основу богатог књижевног корпуса, али и на основу тзв. разговорног језика.

Стевановић језик посматра као динамичну категорију, која се у развоју мијења и усавршава. Како рекосмо, особито га је интересовала синтакса и из те области објавио је мноштво расправа и посебне монографије, али и посебну монографију о српском књижевном акценту.

Интересовао га је, наравно, и језик писаца, особито Његоша, о чијем језику је објавио више расправа и неколико књига (нпр.: *О језику Горског вијенца*, *Језичка тумачења у коментарима Његошевог Горског вијенца*, *Речник Његошевог језика*, итд.). И Вук Караџић га је такође интересовало и о њему је објавио више расправа, али и двије монографије (*Вук у своме и нашем времену* и *Од Вука до Белића и даље*). Језик других писаца посматрао је више са лексикографског односно лексичког становишта.

Радећи више од 40 година у настави и више од 60 година у науци, проф. Стевановић је оставио трајан спомен на себе код многобројних генерација наставника српског језика широм Југославије, и неизбрисиве трагове у науци о језику у више њених области. И у којој је год лингвистичкој области радио био је не само квалификован већ и особен, сопствен и оригиналан, никад ван сфере науке и њених истина, увијек тражећи и поштујући законитости језичког развоја. Деценије свог научног рада посветио је савременом српском језику и његовој норми (граматичкој и правописној), поставши тако први српски граматичар друге половине XX века. До краја живота остао је привржен јединству језика заснованог на штокавском нарјечју, без обзира на то како га ко именовао. Он је насљедник и настављач оног вуковског лингвистичког схватања које полази од чињенице да граматичари не граде језик, не стварају га, али га кодификују — на основу његовог природног развоја у народу и у литератури, умјетничкој и научној, коју стварају најбољи представници језичког израза.